ETİLERDE EKONOMİ HAYATI

Dr. Âfet
T. T. K. Asbaşkanı

Bir milletin medeniyet tarihi, bütün müesseselerinin tetkiki ile meydana gelir. Bunlar siyasî, askerî, içtimaî, dinî, hukukî, ilmî, ve ekonomik olurlar.

Muayyen devredeki bir devletin ekonomik hayatını tetkik etmek için ise, bu devredeki ekonomi müesseselerinden arazi taksimatı ve mülkiyet şartları, istihsal edilen maddelerin nevi, cinsi ve yetiştirilme tarzları, ziraat, endüstri çalışmaları, nakil vasıtaları ve yolları, mübadele vasıtaları ve ticaret sistemleri, belli başlı etüt mevzularıdır. Tabiî bütün bunlar o devreden kalan vesikalara göre olur. Bu esasları göz önünde tutarak yurdumuzun ilk devlet kuranlarından biri olan cetlerimiz, Etiler'in ekonomik hayatlarını kısaca tetkik edeceğim. Bunun için coğrafî saha Eti İmparatorluğunun ülkesidir. Kronolojik kadro ise bu İmparatorluğun kuruluşundan batışına kadardır.

Eti İmparatorlugu Anadoluda kuruldu. Merkezi Kızılırmak kavsi içinde Hattusas şehri idi. Bu merkezden genişleme zaman zaman büyümüş ve küçülmüştür. Herhalde Anadolu Eti İmparatorluğunun coğrafî ve tarihî sahasıdır.

XIII üncü asrın Eti vesikaları Eti devletinin münasebette bulunduğu mıntakalar hakkında coğrafî malûmat vermektedir. Kral salnamelerinde (Annales) askerî seferlerden bahsederken, yapılan ittifak muahedeleri münasebetile hudutlardaki dağlardan, nehirlerden ve şehirlerden bütün teferruatile bahsedilmektedir. Bu devletin hudutları daima değişmiştir. Fakat bütün Anadoluya ve Suriyeye hâkim olduğu zamanlar Eti tarihinin mühim devrelerini teşkil eylemiştir.

Hatti memleketinde Eti devleti zamanımızdan dört bin yıl önce varlık göstermiştir.

Eti İmparatorluğu tarihi şimdiki mevcut ve etüt edilebilmiş vesikalara göre iki büyük devreye ayrılır. Eski İmparatorluk m. önce XX inci asırdan XVII inci asra kadar, yeni İmparatorluk ise XV den XIII üncü asra kadar devam etmiştir.

XVII inci (1650) asırdan XV e kadar iki asır müddetle Eti tarihî vesikaları bugün için meçhuldür.

Bu boşluğu, yalnız Eti tarihi ile değil Etilere komşu bulunan diğer yakın şark milletlerinin tarihi ile de izah etmek ve o asırlardaki yakın şark ve Mısırdaki kavimlerin hareketlerini mukayese etmek icap eder.

Eti İmparatorluğu XIII üncü asırda Kadeş muahedesinden bir müddet sonra inhilâl eder, fakat yukarı Suriyede, Malatya ve Karakamışta m. önce VIII inci asra kadar devam eder.

Tarihte Etiler, büyük bir İmparatorluğun kurucuları olarak yer alırlar. Diplomasi ve askerlik tarihinde bir zamanlar Akdeniz şarkının en büyük siyasî bir mevcudiyeti idiler.

Ekonomik tarihi için ise, bazı vesikalar bize epey malûmat vermektedir. Eti âbideleri, kabartmaları, yazılı vesikaları ve nihayet kanunları bu malûmat için birer kaynaktır. Hafriyatlarda ise, ekonomik hayatın izahını yapabileceğimiz bir çok malzemeye tesadüf etmekteyiz.

Etilerden iki kanun mecmuasına sahibiz. Her ikisinde de yüzer madde vardır ve bunlar birbirini takip ederler. Ancak ikinci mecmuada (115 ve 116, 133 ve 134, 152 ve 153) üncü maddeler noksandır.

Bu kanun metinlerinde üç safha göze çarpar. İkinci redaksiyon XIV veya XIII üncü asra tesadüf ediyor: çünkü bu metinde İmparator Subbiluliumadan evvel kullanılması âdet olmıyan «Güneşim» unvanını Kral taşımaktadır.

*
* *

Ekonomik hayatın izahından önce buna esas olan Devlet teşkilâtından ve sosyal hayattan kısaca bahsetmek isterim.

Eti İmparatorluğu feodal bir devletti; memleketi büyük hükümdar olarak Eti Kralı idare ederdi. Devlet hiyerarşisine göre Kraldan sonra, kendi ailesi içinden seçilmiş küçük krallar vardı. Bu krallara da tâbi olarak prensler, valiler, rahipler ve beyler gelirdi ki, verilen umumî emirlere göre memleket vilâyetleri idare edilirdi. Yeni İmparatorluk devrinde Hatti memleketi Eti Kralına dogrudan doğruya tâbi olan ülkelerden maada, büyük Kral, müttefikler, himayesi altında bulunanlar ve bir de düşmanları olarak komşularını ayırmıştır.

Düşman tâbiri, kendisine bir muahede ile bağlanmamış olan ülkeler ahalisine ait idi.

M. önce XIII ve XIV üncü asrın milletler arası hukukunu ve siyasî tarihini tetkik etmek için bu muahedeler çok esaslı ve enteresan vesikalar olarak kabul edilebilir.

Memleketin, umumî menfaatı namına, Büyük Kral, kendisine tâbi memleketler için ticarî bazı kayıtlar koymak lüzumunu daima göz önünde bulundurdu.

SOSYAL HAYAT — SINIFLAR:

Eti memleketinde orta sınıf: muharipler, çiftlik sahipleri, san'at erbabı ve tarla işçilerinden mürekkeptir.

Muharipler, Eti ordusunun kadrolarını teşkil ederler. Görülmüş hizmetlere mukabil bunlara, Kralın emriyle, ekip biçmek üzere bir toprak verilir. "Timar sahipleri„ "sarayın tarlaları„ nı ellerinde bulundurur ve buna mukabil aidat verirler. Ve buna Sahhan tabir edilir. Kanun, bir muharibin ayrıca bir timara sahip olmasına ve timar sahiplerinin aynı zamanda muharip olmalarına müsaade eder.

Bidayette timar olarak verilen arazi parçaları Kralın mülkü kalıyor ve timar sahibi toprağa muvakkaten tasarruf ediyordu. Fakat daha sonraları, hukukun tedvininden sonra, vaziyet değişmiştir. Hükûmetin müdahalesi olmaksızın, timar tarlalarının tamamen veyahut kısmen, sahibi değişmeğe başlamıştır.

Elleriyle çalışanlarla tarlalarda çalışanlar, görünüşe göre, muhariplerden ve çiftlik sahiplerinden daha az muteberdirler. El ile çalışan işçiler, duvarcılar, dokumacılar, terziler, dabağlar, çömlekçiler, nalbantlar için çıraklık devresi teşkilâtlandırılmış olup, bunlar, tıpkı tarla işçileri gibi, aileleriyle birlikte toprağa bağlıdırlar.

Esirler, ahalinin en aşağı sınıfını teşkil ederler. Maamafih bunların hepsinin durumu aynı olmayıp, efendinin sosyal mevkiine tâbidir. Böylece, "Mühür Evi„ nin ve prenslerin esirleri mümtazdırlar; bilâkis çobanlar, ıtriyatçılar, sakalar bir nevi esafilden olup, içinde bulundukları durum ekseriya bir cezanın neticesidir.

Kanun, bütün esirlere, serbest bir kadınla evlenmeğe ve kadının bu suretle sosyal mevkiini kaybetmemesine müsaade ediyor.

Yolların muhafazası veyahut âyin yerlerinin tamiri gibi işler için angarye usulü tesis olunmuştur.

Bazı muharipler, rahipler gibi, angaryadan muaftırlar.

Timar sahipleri bunlar gibi bir muameleye tâbi tutulmak için teşebbüs etmişler fakat bu teşebbüsleri akim kalmıştır.

Maden sanayii erbabı, Kral sefer yapmakta iken, silâhların tamiri ve muhafazası için silâhhanelerde çalışmakla mükelleftirler; ve ancak bağ bozumu işleri için bu işlerden alıkonulabilirler.

Ve nihayet, Krala bazı aidatın mal olarak verilmesi lâzımgelmektedir. Eski İmparatorlukta, bazı devlet memurları bu aidatı kabz eder ve muhtelif şehirlerin "Mühürlü Ev„ lerinde, yani devletin ambarlarında ve mağazalarında depo ederlerdi. Bu memurlar, Eti ilinin büyük âyin yerlerine yapılan yıllık haclarda kralın alayının iâşe ve ibâtesini de teminle mükelleftirler.

EMLÂK VE AKAR:

Emlâk feodal karakteri haiz olarak, yani askerî hizmeti müstelzim irsî bir imtiyaz şeklinde, tebarüz etmektedir. Bu, evvel emirde yüksek şahsiyetler için mevzuubahstir; bunların ellerinde mühim miktarda emirî mülkler bulunduğunu görüyoruz; orduya ait arabacılık teçhizat ve sairesini bu yüksek şahsiyetler veriyorlardı. Sonra piyadeyi teşkil eden milis askerleri sınıfı gelir. Milisler topraklarıyle normal şekilde meşgul olamadıklarından, toprakların ekilip biçilmesi, muayyen şartlar altında komşulara terettüp eden bir angaryayı «İlku» teşkil eder.

Bu kategori şahıslar yegâne mülk sahipleri değillerdir. Fakat bir çok ahkâmdan şu netice çıkarılıyor ki, herhangi bir Eti, kendi malı olan bir eve, tarlaya, bağa, davara ve arı kovanlarına malik olabilir. Esaretin mevcut olduğunu söyledik, fakat esaret burada, klâsik kavimlerdeki sert şeklinde olmaktan ziyade şark tarzındadır. [1]

Eti ülkelerinde emlâk ve akar, müşterek (kollektif) yahut hususîdir.

Müşterek mülk mevcuttur; zira şehirler, kendi arazileri üzerinde öldürülen bir şahsın vârislerine muayyen vüsatte bir tarla vermeğe mecburdurlar.

Hususî emlâk, görünüşe göre, şahsîdir. Hususî emlâk, arazisi üzerinde verilen bir kurbanla ilâhların himayesi altına konmalıdır: Kurban kesen rahip bu gibi hallerde bir koyunu keser; atiye olarak verilen on somun ekmek ve bir ölçeklik bira ile merasim bitmiş olur. Mülk, sahip değiştirince, takdis merasimi, daha az tantana ile olmak üzere, tecdit edilmelidir; o zaman yalnız, memleketin iki başlıca ilâhlarından birisine: yani Arinna'nın güneş âlihesine veyahut fırtına ilâhına kül altında pişmiş bir ekmek atiye olarak sunulur.

Sahibi tarafından terkolunan bir arsa *res nullius* (hiç kimsenin malı) ad olunur ve ekip biçmeği üzerine alan herhangi bir kimse

[1] Cavaignac. p. 106

tarafından işgal olunabilir. Böylelikle başka bir şahıs onu ekip biçerse, araziyi terk eden ilk sahip her nevi haktan mahrum olur. (madde 39) [1]

Timar sahibi muharipler veyahut rahipleri Kral tarafından verilen imtiyazlar müstesna, hususî mülk, devletin menfaatine aidat ve vergiye tâbidir. (madde: 39-52)

Bazı mülk sahipleri, müteaddit çiftliğe ve geniş araziye sahiptirler.

Bazen bunlar, mallarının bir kısmını kraldan hediye olarak almışlardır. Emirî mülklerin prens veyahut hususî şahıslar tarafından yapılan hibelerle zenginleşmesi mümkündür; kraliçe Asmu, resmî bir ambara, bir kaç köyün mülkiyetini devretmiştir. Mâbetler emlâk sahiplerinden sayılırlar ve bunlardan bazıları âdeta devlet içinde küçük bir devlet teşkil ederler. Fakat hepsinin içinde Kral, en mühim emlâk sahibidir.

ZİRAAT. EHLÎ HAYVANLAR:

Arazi, serbest çiftçiler, veyahut harp neticesi elde edilmiş esirlerin Kral tarafından kendi malikânesinde tavzif olunanları veyahut ganaim arasında pay olarak subaylara veya askere verilen esirler tarafından işletilirdi.

Ekip biçilmeğe salih toprak: orman, mer'a, çayır, ekim tarlası, yemişlik, bostan ve bağ parsellerine, taksim olunur. Öküzlere çektirilen sapanla işlenmiş toprağa buğday arpa ekilir; bunlardan ekmek imalinde kullanılan un ile tahammür eden bir içki (bira) istihsal olunur. Ekmek ve bira dinî atiyelerde mühim rol oynar; ekmek ve biranın, insanların tağdiyesinde en ziyade kullanılan mahsuller olduğu anlaşılıyor.

Üstüvaneli mühürler üzerinde gösterilen sahnelere nazaran, bira, saman sapı ile içilirdi. Eti devri hafriyatları, mahsuller hakkında, bilhassa kaplar içinde bulunan, arpa, buğday ilh.. gibi hububat bakiyeleri şeklinde mühim malzeme vermiştir.

Su yolları için bent harabeleri de vardır.

Ehemmiyeti büyük diğer bir ziraat kolu da bağcılıktır. Bağ ve şarap adlarının menşeinin Anadoluda bulunduğu ve eski Önasya dil hazinesine ait olduğu muhtemeldir.

Bağ arsasının büyük bir kıymeti vardır; bir «sisur» tarlanın 1 «iku» su (Babilonyada bir hektarın üçte biri) kanunca 3 gümüş şekel ve «halani» bir tarlanın 1 «iku» su yalnız 2 gümüş şekel olarak takdir

[1] Delaporte. S. 231

olunmuş, halbuki bağın 1 «iku» su 1 mine yani 60 gümüş şekel olarak takdir olunmuştur. (Madde 183-185) [1]

Amasyada doğmuş olan coğrafyacı Strabon, Malatyanın şarabını Yunan şaraplariyle rekabet edecek derecede iyi addediyordu.

Etilerden elimizde bulunan en güzel vazo, bir üzüm salkımı şeklinde pişmiş topraktan bir kaptır.

Elma ağacının yetiştirilmesi de, ziraatin mühim bir kolunu teşkil etmektedir.

Ziraî mahsullere şu şekilde narh konmuştur: (Madde 183)

Ölçü, Pa (Babilonyalılarda takriben 16 litre) ve Pa'dan küçük olan Zippitani ile ifade edilmiş olmak üzere:

1 Pa buğday (amidonnier)	1/3	gümüş	şekel
1 Pa arpa	1/4	»	»
1 Zippitani birinci nevi nebatî yağ	2	»	»
1 » tereyağı	1	»	»
1 » içyağı	1	»	»
1 Yoğurt mayası	1/3	»	»
1 Peynir	1/2	»	»
1 Pa şarap	1/2	»	»

Ehlî hayvanlar şunlardır: At' eşek, katır, öküz, koyun, keçi domuz, köpek, arı.

At, eski imparatorluk zamanında malûmdu. Üçüncü bin yılın ortalarına doğru atın yetiştirilmesi Anadoluda inkişaf ediyor: Eti ordularını daha korkunç kılan araba grupları tesis ediliyor. Atların idmanına hasredilmiş dört tabletlik bir eser - müellifinin adı Kikkuli dir. - Hatusas Kral sarayının arşivlerinde muhafaza edilmiştir.

Kanun, bazı ehlî hayvanların fiatını tesbit etmiştir: Koşum atı, büyük katırdan daha az kıymetli olarak takdir edilmektedir. (Madde 178-181)

Büyük katır	1	mine	
Koşum atı	20	gümüş	şekel
At	14	»	»
Bir yaşındaki yük kısrağı	15	»	»
Altı aylık » »	4	»	»
Sapan öküzü	15	»	»
Büyük öküz	10	»	»

[1] Avram Galanti, tercüme ettiği Hitit kanununda bu tâbirleri kullanmaktadır.

Büyük inek	7	»	»
Bir yaşındaki inek	5	»	»
Dana	2	»	»
Koyun	1	»	»
Keçi	2/3	»	»
Kuzu	1/2	»	»
Keçi yavrusu	1/4	»	»

Kanun, hayvanların etine (Madde 185 ve 186 B) ve derisine (Madde 185 A) narh koymuştur.

Büyük bir öküzün eti	1/4	koyun
Bir dananın eti.	1/10	»
Bir dişi koyunun eti	1/10	»
Büyük bir öküzün derisi	1	şekel
Yünü ile birlikte koyun derisi	1	»
Yünü hariç koyun derisi	1/10	»
Tüyü ile birlikte keçi	1/4	»

Kanunlara konmuş fiat listelerinden, alım satımların, mutat olarak, gümüş külçeleriyle yapıldığı neticesi çıkıyor; menşei Anadolu olan para sikkesi, ancak birinci bin yılda icat edilmiştir. Bazı tediyat maden ile değil, arpa ile tesviye olunduğu da vardır.

SANAYİ:

Harabelerden görüyoruz ki Etiler, kıymetli mimarî eserler vücude getirmişlerdir. Etiler, istihkâm inşası sanatine esaslı surette vakıftılar. Sarayların ve mabetlerin inşasında kullanılan iyi yontulmuş bloklar ve kabartmalarla süslenmiş sütunlar, Etilerin taş yontmak tertip ve tanzim etmek sanatını ne derece iyi bildiklerini gösterir.

Mimarî, daha sonra Yunanistanda Thyrints te görülmüş olanın aynıdır. Grek dervazesinin (fronton) menşei bu harabelerdedir. Etilerin sanat ve meşgaleleri bakımından, harabelerde heykeltraşî eserlerinin bulunması karakteristiktir.

«Sanatte, Etiler, ikametgâlarını güzelleştirmeği bilmişlerdir. Sarayların plânlarını muhtelif noktalarda, tekrardan kurabiliriz. Sütunlu avlu Etilere ait bir hususiyet idi. Asuriler bunun tipini Etilerden aldıklarını itiraf ederler.

Bu sarayların zengin plâstik tezyinatı vardır» [1]

Etilerin malik oldukları muhteşem mobilyaları Asur-Nasir tafsilâtlı olarak zikretmektedir. Etiler, fildişi plâklarla süslenmiş yatak-

[1] Cavaignac. sahife: 115

larda istirahat ederlerdi ve hattâ bunun mucidi sayılabilirler. Fakat fildişi yataklar, Asuriler ve daha muahhar bir devirde Grekler ve Romalılarda olduğu gibi, ziyafetlerde kullanılmazdı. Etiler sofrada otururladı. İskemleleri (X) şeklinde ayaklı bir tabure üzerinde bulunurdu. Maraşta bulunan bir kabartmadan öğrenebildiğimiz veçhile, Etiler bazan ziyafetlerinde musiki çaldırırlardı. Kabartmalar üzerinde muhtelif cins musiki âletlerinin resimleri görülmektedir. Etilerin musikiye âşık oldukları ve bu sanatla, zenginlik sayesinde serbest zamana mazhar olan bir millete yakışır tarzda meşgul oldukları bedihidir. Eti elbisesine gelince, bunun hakkında da bir çok malûmata sahibiz. Topuklara kadar uzanan kadın elbiseleri uzun kolludur; bir kemer, beli tebarüz ettirir; eteklik ekseriya düz ve şakulî plilerle süslenmiştir.

Etilerin giydikleri çuhadan elbiseler ve çamaşırlar bir takım renklere boyanmış, saçaklar ve zengin resimlerle süslenmişti.

İşleme resimleri arasında Frikya Kralı Mîdas'ın mezarının dış cidarı üzerinde görülen dört köşe motifle, (Swastika) gamalı haç adı verilen dikkate şayan sembole rastgelinmektedir. [2]

Dokuma işleri, köylerde Kış mevsiminde yapılırdı. Kumaş ve elbiselerin fiatını tesbit işine kanun müdahale eder. (Madde 182):

1 ince elbise	30	gümüş şekel
1 mavi yünden elbise	20	» »
1 büyük bez	5	» »
1 ince gömlek	3	» »
1 baş süsü	1	» »

Eti ayakkblarının da çok hususiyeti vardır. Etiler kâh iskarpin, kâh ucu hafifçe yukarı kıvrılmış potin şeklinde olan hakikî ayakkapları kullanırlardı. Bütün bu teferruat bize işbölümü hakkında bir fikir verir.

Hafriyat bize pişmiş toprak ve madenden bir çek eşyayı tanıtmıştır. Bunlar, altın, gümüş, bronz, demir ve pişmiş topratan ince ve ileri işçilikle dinî eşya, süs eşyası, lüks vazolar, silâhlardır. Eti sanayiinin terihinde keramiğin kendine has bir karakteri vardır: devirlerin kronolojisine işaret eder. Proto Eti devri sonunun, madenî ana tiplerden ilham almış zarif keramiği uzun müddet yaşamıştır. Bu nevi, Sanat ikinci bin yılın bütün birinci yarısında, tadilâta uğramakla beraber, kendini muhafaza etmiştir. Şekiller aynı kalmakla beraber, dekor baş göstermeğe başlamış ve gittikçe daha büyük bir ehemmiyet kazanmıştır.

[2] Sayce sahife: 158

«Eti kaplarının şekline Egede raslanır; fakat bunların dekorlarının, Elam ve Sumer'de yapılmış eski dekorla inkâr olunamıyn benzerlikleri vardır; eski dekor yavaş yavaş buralara kadar gelmiştir.» [1]

«Anadolunun büyük zenginliğini maden sanayii teşkil eder. Eti krallarınının Fravunlardan mütemadî altın talepleri şu suretle tefsir edilmelidir: işlemek için maden isteniyor; bu altının hepsi Mısıra dönmiyor. Eti Kral mağazaları, madeni tâbi tuttukları istihale üzerinden kendi kazançlarını alıkoyuyorlar, fakat en mühim kısım cevahircilik ve kuyumculuk eserleri şeklinde Fravunlara dönüyor,» [2]

Anadoluda Bulgardağ madenleri. Eetilerin madencilikteki ustalıklarına işarettir. Kullandıkları gümüşün en büyük kısmının Bulgardağından, Gümüşdağından gelmiş olması mümkündür. Burada eski zamanda yapılmış işlerin izlerine tesadüf edilmektedir.

Büyük Eti İmparatorluğundan itibaren durmadan fazlalaşan başka bir gelir membaı da Anadolunun ayrıca zengin olduğu ve o zamanlar piyasalara nufuz etmeğe başlıyan demir sanayiidir.

Anadolu asırlardanberi demiri kıymetli bir madde olarak başka ülkelere veriyordu. Hatusas metinlerinde bir Eti Kralının kendisinden demir isteyen meçhul bir krala bir mektubu mevcuttur; Eti kralı işte şöyle cevap veriyor:

«Kizuwadna'daki mağazalarımda bulunan iyi demir hakkında: demiri imal için şartlar fena idi. Benim emrim üzerine iyi demir imal olunmaktadır; daha henüz bitmemiştir. Biters sana gönderirim.» Ve sabır etsin diye ona demirden bir pala gönderiyor.

«Chalybe« lerin maden sanayiindeki şöhretleri Grek dünyasında yayılmıştı. «Chalybe»ler ilk olarak demiri tavlamak usulünü keşfetmiş olmakla maruftular, Bunu Grekler herhalde onlardan almışlardır. [3]»

Filhakika, Eti tabletlerinde gümüşten 40 defa ve altından 5 defa daha kıymetli bir madenden bahsedilmektedir. [4] Bu kıymetli maden demirdir.

Eşyaların ekserisi bakır yahut bronzdur. Bakırın hiç olmazsa bir kısmı Alaziya (Kıbrıs) tan gelmektedir. Kanun, bakırın kıymetini, madenin 1 minesini 1/4 gümüş şekel'e müsavi olarak tesbit etmiştir. Demek ki yeni imparatorluk zamanında gümüşün kıymeti bakırın kıymetinin 240 mislidir.

[1] Conteneau,* sahife: 1011-1012
[2] Conteneau,** sahife: 163
[3] Sayce, sahife: 152
[4] Götze, sahife: 73

Etilerin teslihatı bir miğfer, bir kalkan, mızrak ve oktan mürekkeptir. «Diğer silâhlar şunlardır: Kılıç, topuz, ve bilhassa, iki tarafı keskin baltadır. Etiler tarafından Ege denizinin sahillerine kadar getirilmiş olan bu balta, Grek devrinde Karya ve Bozcaada'nın Zeus'ünün sembolü olmuştur. [1]

Bütün bu silâhlar bronzdan, ve belki de demirdendi.

TİCARET VE YOLLAR:

Etiler Suriye ovalarına akın ettikleri vakit cengâver bir ruh taşıyorlardı, fakat sulhperver sanatleri inkişaf ettirmekte ve eski dünyanın en büyük tâcir milletlerinden biri olmakta gecikmediler.

Ticaret bakımından Etilerin işgal ettikleri mevkii bilhassa Karkamış şehri çok bariz olarak gösterir. Karkamış, filhakika garbî Asyanın transit merkezi olmuştur. Bu şehir Fenikenin ve garbin mahsullerini Mezopotamyanın medenî ahalisine getiriyordu.

Hattusas'ın hakikî bir şubesi, yolların düğüm noktası, Furatın limanı olan Karkamış, Etilerin yayılmasının tâ başında zarurî bir mahreç olmuştur.

Başlıca münakale yolları şunlardır:

İmparatorluk başşehri olan Hattusas yolların birleştiği bir merkezdi. Buradan Karadenize doğru bir yol Alaca üzerinden Amasyaya birleşerek, Samsun üzerinden sahili takip ederek, Sinob'a ulaşıyor. Dolaşıklı ve uzun olmasına rağmen ticarî bir yol olduğu anlaşılıyor. Sivas'a doğru şimali şarkiden bir yol da Hattusas'a birleşiyor.

Sivastan geçen iki yol daha büyük şark yoluna birleşiyordu. Bu şark yolunun ehemmiyeti büyüktü. Çünkü Hattusası Furat nehri istikametinde Malatya ve Kaneş şehirlerine birleştiriyordu. Büyük şark yolundan ayrılan şarkı cenubî yolu ise, Suriye istikametinde Maraşa varıyordu.

«Bu yolu Maraştan daha uzağa doğru takip etmek icabeder; çünkü şimalî Suriyede yalnız Anadoluda Büyük Eti imparatorluğu zamanındaki tesirleri değil, Anadoluda büyük Hatti Krallığı yıkıldıktan sonra da VIII inci asra kadar Eti medeniyeti bu havalide en büyük tesirini göstermiştir. [2]

Anadolu orta yaylasından Kilikyaya inen yol ise Toros geçitlerinden sonra Tarsusa varıyordu.

[1] Sayce, sahife : 157
[2] Delaporte s.: 26

Büyük garp yolu da Egeye doğru uzanıyor ve İzmir körfezine vasıl oluyordu. Ayni zamanda Malatyadan geçen Mezopotamya yoluna ve şarkın dağlık mıntakalarından gelen yollarla birleşiyordu.

Bu yol umumiyetle ihtimal ki daha sonraları büyük Kral yolu adını taşıyan Sustan Sard'a kadar olan yolun istikametini takip ediyordu. Bundan başka Hatusas ve Ankara (Ankova) arasında da iki yol mevcuttur.

Bu hülâsa ettiğimiz yol istikametleri Eti imparatorluğunun merkezini diğer yerlere birleştiren belli başlı yollarıdır. Etiler ayni zamanda Asya ile Avrupayı birleştiren büyük bir «trait d'union». Anadolu ise büyük bir köprü vazifesini tarihte daima görmüştür.

Zamanla, Eti krallarının şarka ve garba doğru münasebetler tesis ettiklerini görüyoruz. Filhakika, Eti, içinde kalabalık bir tüccar sınıfı bulunan bir transit memleketi idi.

Eti memleketinde ticaret hakkında, tüccarların öldürülmesine dair, kanunî metinlere malik bulunuyoruz.

Büyük kral, imparatorluğun menfaatine olarak, tâbileri ile düşman bir memleket arasında her türlü ticarî muameleyi menetmiştir. Fakat Eti ticaretinin usul ve şartlarını henüz iyi bilmiyoruz; Proto Eti devrine ait bildiklerimiz, usullerin pek değişmediğini tahmin ettiriyor. Bundan sonra ki araştırmalarda mâbet, resmî idare arşivleri ve hususî arşivler elde edeceğimizi ümit ediyoruz. O zaman, ticaret ve hesap tesviyesi tarzları hakkında, saray arşivlerinde bulunamayan malumatı elde edeceğiz.

MÜBADELE (PARA):

Satım mukavelelerinde, fiatlar gümüş üzerine tesbit olunur. (Âsurda kurşun üzerine) Etiler, 60 şekellik mine ile hesap ederler. Eti minesinin vezninin Babilonyada olduğu gibi takriben 1 lira olup olmadığı bilinmiyor. Fakat 1 şekel gümüş ile 4 mine bakır tedarik olunduğu bilinmektedir.

(İbranî «Shékel» kelimesi, «ağırlık» demektir. Her nevi eşyayı tartmağa yarayan bu ölçü gümüşün kıymet vahidi kıyasisi olmuştur). (Mukaddes kitap)

MUKAVELELER VE KİRA:

Kanun, menkul mülke ait bazı hükümler koymuştur. Kaçak bir esiri tutup efendisine iade edene ikramiye verilir (madde: 22), fakat esir hududu geçerse, efendisi artık onu isteyemez.

Bir kimse kaçak bir esirin hizmetinden istifade ederse, esiri kira olarak tutmuş gibi onun ücretini tesviye etmeğe mecburdur. (madde: 24)

Kanun şu üç halde mukavele hükümlerinin yerine getirilmesini emreder.

1 — Borç dolayısiyle esarette bulunan bir borçlunun vaktinden evvel azat edilmesi.

2 — Satım veyahut kira fiatı.

3 — İşçi ve sanat erbabının ücreti.

Borç dolayısiyle esarete mahkûm olmuş olan her hür insanın, âzat etmesini alacaklısından istemeğe hakkı vardır. Alacaklı bunda bir şey kaybetmez. Borçlu, taahhüdünün yerine getirilmesini temin edecek bir kimseyi kendi yerine ikame eder. (madde: 172)

Satım için, - Mezopotamyada ziraat mahsulleri için kanunun mecburî fiatlar emrettiğine mümasil olarak, - bittabi bir mukaveleye ihtiyaç vardır. Kira mukavelesinin mevzuu, çalışma hizmetleri, yahut ödünç olarak hayvan verilmesi olabilir.

Hizmet kiralarında ücretler kadından erkeğe değişir (madde: 150).

Çömlekçi, demirci, marangoz, kunduracı, terzi, dokumacı gibi serbest sanat erbabı 10 şekel (madde: A 176). Fakat usta bir kuşçu 25 şekel alır. Bir kimsenin emrine verilen esir bir sanat erbabı, efendisine 6 şekel getirir; bir mâbedin, yüksek bir şahsiyetin yahut sarayın emrine verilmiş ise, hizmetleri, efendisi nezdinde bu müddet için efendisinin emrine verilmiş başka bir esirin hizmetleri ile ta'viz olunur (madde: 202).

Harp ordugâhındaki hizmetler, erkeğe 12 ve kadına 6 şekel kazandırır.

Hasat için tutulmuş ziraat işçisi, iki aylık bir mühlet içinde buğdayı biçmek, demetleri bağlamak ve arabalara yüklemek, ambarlara koymak ve araziyi ekime hazır bulundurmak mecburiyetindedir: ücret olarak 7,5 gümüş şekel mukabili olan 30 arpa «pa» sı alır. Ayni müddet çalışan bir kadının ücreti 12 pa dır. (Madde: 158)

Bakırdan bir tabak yahut herhangi bir kap imal eden demirci, yaptığı şeyin ağırlığına nazaran, tane ile tediye olunur. (Madde: 160 ve 161).

NETİCE;

Etilerin ekonomik hayatına dair bütün bu vesikalar, ilerlemiş bir medeniyete, sakip olduklarını teşkilâtlandırılmış ve hattâ merkezileştirilmiş bir ekonomi hayatı yaşadıklarını göstermektedir.

Etiler devri için yeni hafriyatlar, bu kadar eski ve bu kadar orijinal olan bu medeniyet hakkında daha mufassal bilgiler verecektir.

Bir milletin ekonomik hayatı bütün bir medeniyeti ihata eder. Ekonomik hayat, yegâne hâkim olmamakla beraber, bütün müesseseler için esastır.

Bibliyoğvafya:

L. Delaporte. — Les Hittites, Paris 1936

E. Cavaignac. — Le Problème hittite, Paris 1936

A. H. Sayce. — The Hittite forgotten Empire

Avram Galanti. — Hitit kanunu, İstanbul 1931

* *G. Contenau.* — Manuel d'Archéologie orientale (3 vol.), Vol. II. Paris 1931

** *G. Contenau.* — La Civilisation des Hittites et des Mitanniens, Paris 1934

A. Götze. — Kulturgeschichte des alten Orients: Kleinasien. (Handbuch der Altertumswissenschaft. 1. Teil, 3. Bd.; 3. Absch., I. Lieferg.) München 1933

R. Oğuz Arık. — Les Fouilles d'Alacahöyük, 1935.- İstanbul 1937

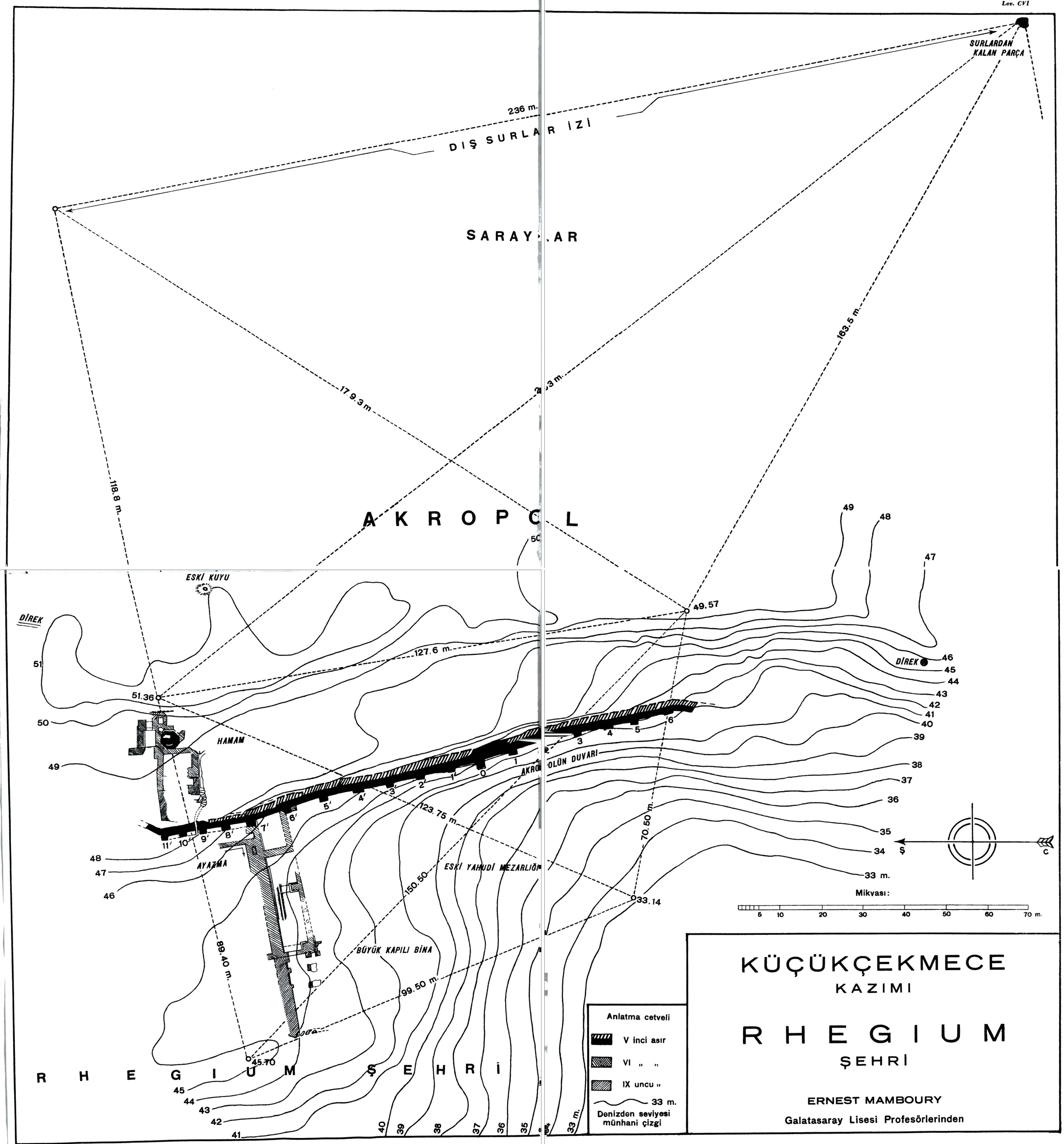
SURLARDAN KALAN PARÇA
236 m.
DIŞ SURLAR İZİ
SARAYLAR
163.5 m.
17.9.3 m
118.8 m.
AKROPOL
ESKİ KUYU
DİREK
127.6 m.
51.36
49.57
HAMAM
AKROPOLÜN DUVARI
123.75 m.
70.50 m.
AYAZMA
ESKİ YAHUDİ MEZARLIĞI
150.50
33.14
BÜYÜK KAPILI BİNA
89.40 m.
99.50 m.
45.70
RHEGIUM ŞEHRİ
33 m.
Mikyası:
5 10 20 30 40 50 60 70 m.
Anlatma cetveli
V inci asır
VI „ „
IX uncu „
33 m.
Denizden seviyesi münhani çizgi
KÜÇÜKÇEKMECE
KAZIMI
RHEGIUM
ŞEHRİ
ERNEST MAMBOURY
Galatasaray Lisesi Profesörlerinden

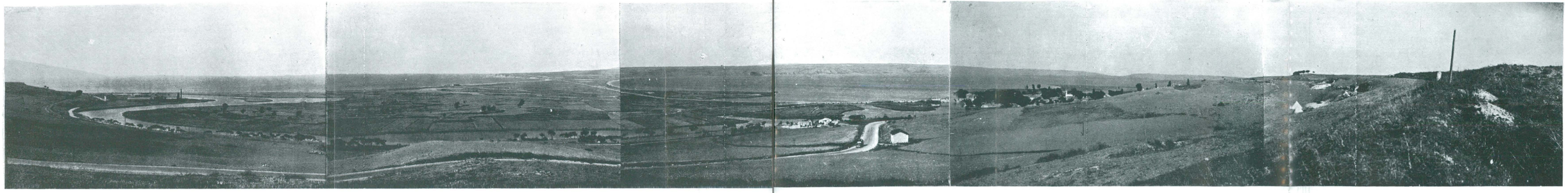

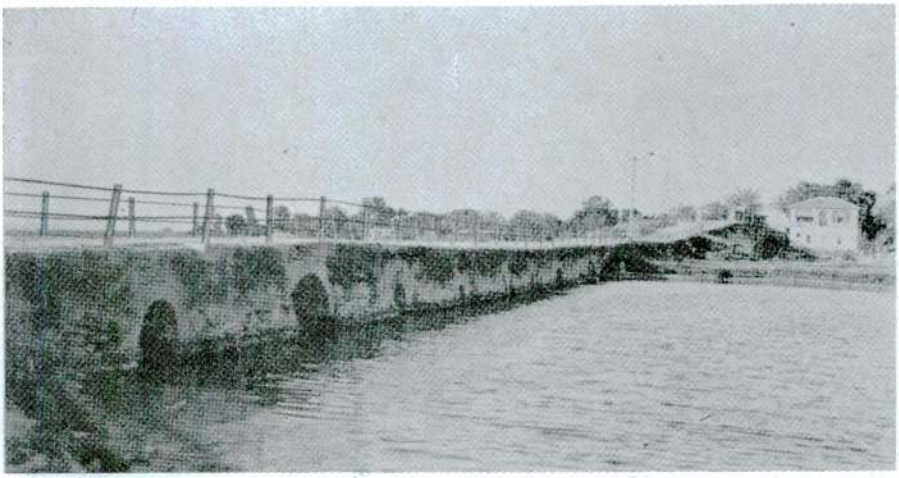

Küçük Çekmece köprüsü

Küçük Çekmece köprüsünde Bizans devrine ait inşaat izleri

Abdüsselâm türbesine ve tekkesine ait bir görünüş

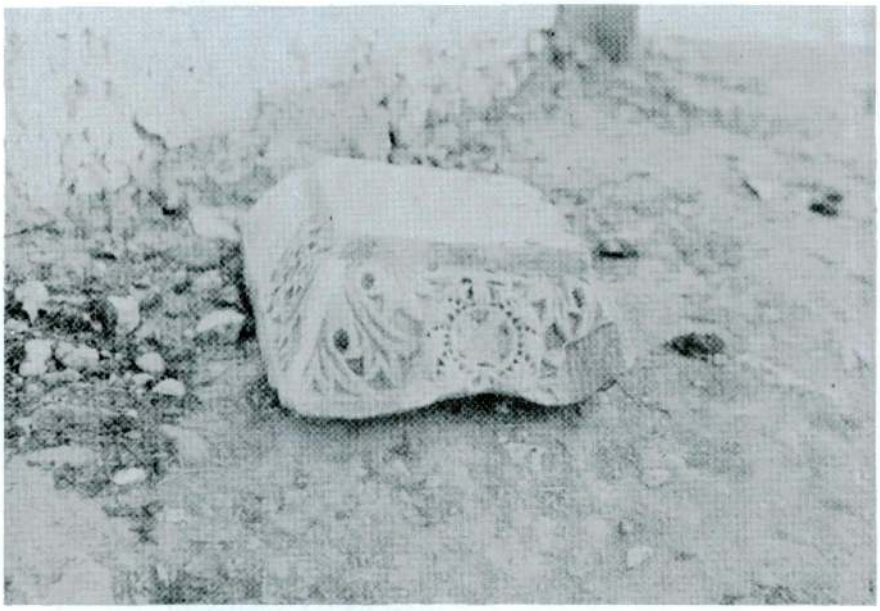

Bizans direk başlıklarından

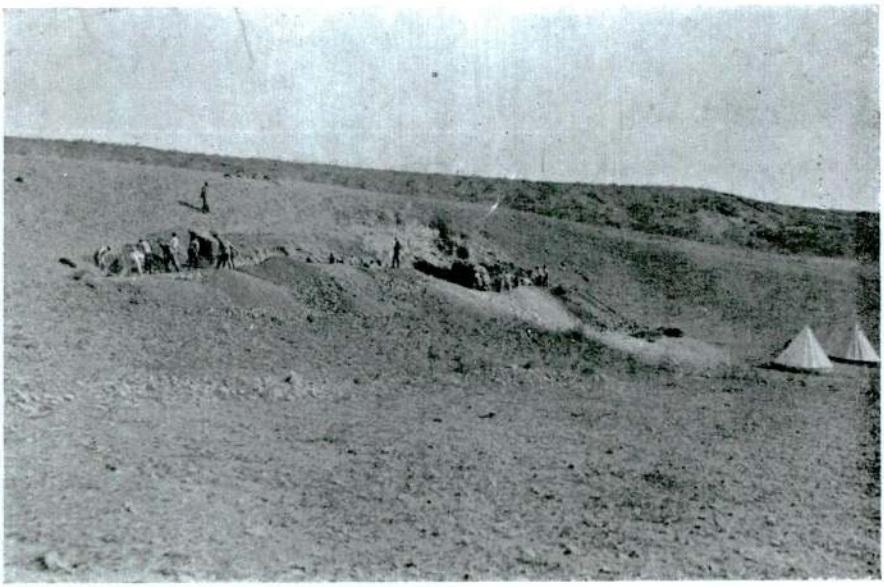

Regium hafriyatının ilk günleri

Hafriyat mevkiinde bulunan büyük testi kırıkları

Şehri çevreleyen surlar meydana çıkarılırken

Şehri çevreleyen surlardan Jüstiniyen devrine ait Tuğla hatıllı bir kısım

Sur konfurlarının toprağa bastığı kısım

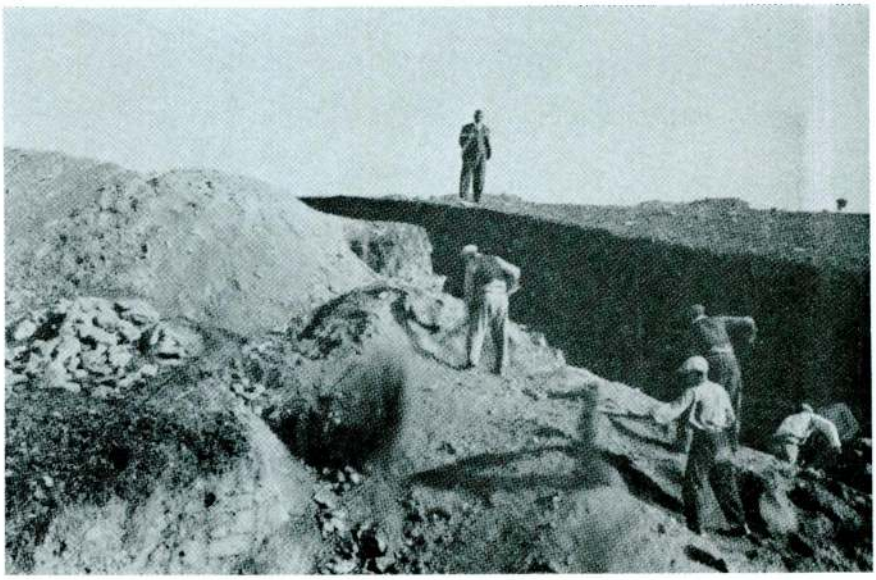

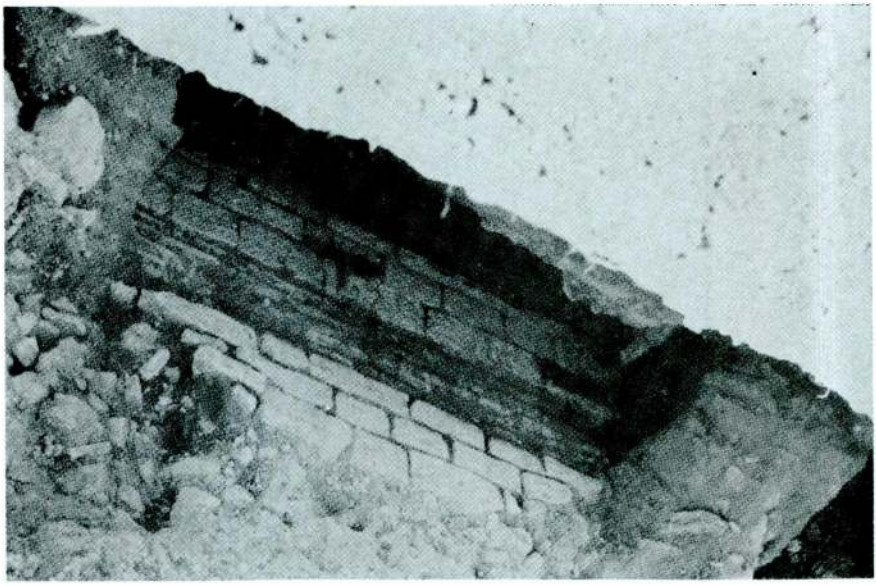

Akropol duvarları açılırken

Akropol hamamının sekiz köşeli salonu açılırken

Hamamın muhtelif periyodlarını gösteren inşaat

Havuzlara su veren künkler

Direkli dehliz

Direkli dehlizde bulunan şapito

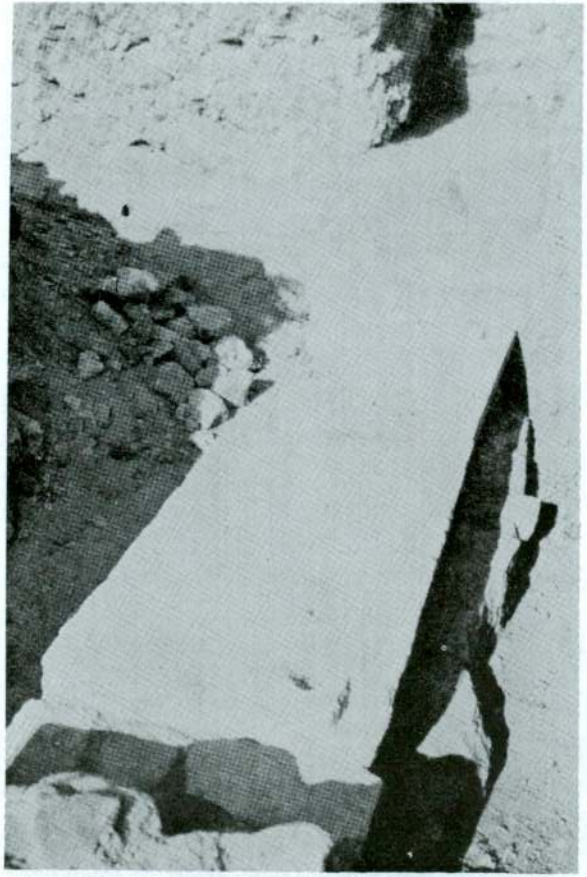

Kilisenin narteks kısmına geçit veren büyük kapı yeri

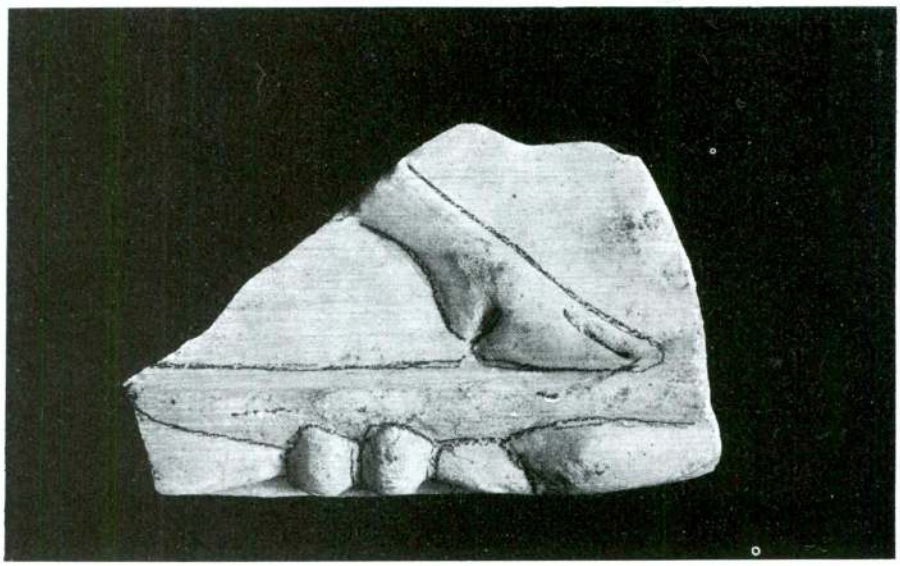

Hellenistik devrine ait mermer bir kabartma parçası

Bizantin kandil parçaları

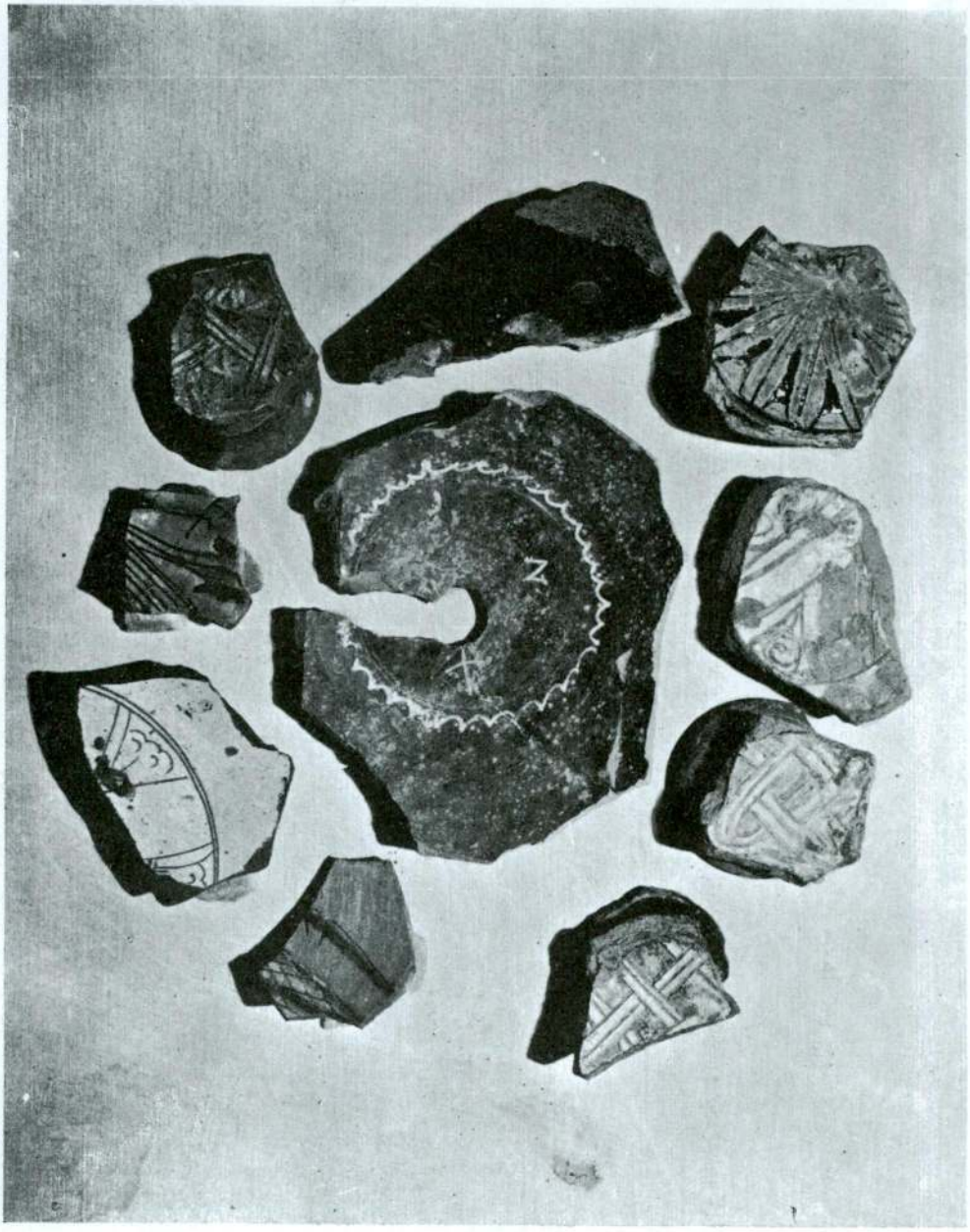

Hafriyatın muhtelif mevkilerinde bulunan Bizans devrine ait poeri parçalarından